

Juhendmaterjal aitab tuvastada inimkaubanduse ohvreid ja osutada neile abi

Anu Leps

justiitsministeerium

Andrea Kink

sotsiaalkindlustusamet

Kristiina Luht

sotsiaalministeerium

Sirle Blumberg

sotsiaalkindlustusamet

2019. aasta suvel valmis uus inimkaubanduse ohvri tuvastamise ja teenusele suunamise juhised, mis aitab aru saada, kas tegu võib olla inimkaubanduse juhtumiga, ning annab ka suunised ametiasutustele, kuidas ja kellega infot vahetada, et tagada ohvri abi juurde jõudmine.

Viimase paari aasta jooksul on inimkaubandusega seotud registreeritud kuritegude arv olnud küllaltki stabiilne, jäädes 50–100 vahele aastas (Justiitsministeerium 2019), kuid ohvreid abistavate asutuste pöördumistest näeme, et inimkaubanduse kahtlusega olukordade esinemine on hoogustunud. Kui siiani oli inimkaubandus eelkõige Eesti inimeste probleem – neid kasutati ära nii kodumaal kui ka jõukamates lääneriikides –, võib nüüd märgata kolmandate riikide kodanike ärakasutamist Eestis. Sel aastal on sotsiaalkindlustusamet tuvastanud 44 välismaalasest ohvrit ja võib öelda, et Eestist on saanud inimkaubanduse sihtriik. Pea kõigi ametlikult tuvastatud ohvrite puhul ühe erandiga on olnud tegu seksuaalse ärakasutamise juhtumitega¹. Muret teeb ka olukord tööturul, eelkõige puhastusteeninduse ja tööstussektorites, juhtumeid on olnud ka toitlustust pakkuvates ettevõtetes. Inimkaubanduse ennetamise ja

ohvrite abistamise nõuandeliinile 660 7320 on sel aastal pöördunud 580 inimest, kellest 76 puhul on olnud tööalase ärakasutamise kahtlus. Eestisse jõuavad majanduslikult või sotsiaalselt haavatavas olukorras inimesed Ukrainast, Venemaalt, Valgevenest, Moldovast jt kolmandatest riikidest. Inimkaubanduse tõkestamiseks on väga tähtis märgata ohvreid õigel ajal ja vajaduse korral neile abi pakkuda.

Mis tunnused viitavad kuriteole?

Sel suvel valmis uus inimkaubanduse ohvri tuvastamise ja teenusele suunamise juhised (Luht jt 2019). Politsei, prokuratuuri, tööinspeksiooni, sotsiaalkindlustusameti ja teenusepakkujate ning eri ministeeriumide koostöös valminud dokument aitab aru saada, kas tegu võib olla inimkaubanduse juhtumiga, ning annab ka suunised ametiasutustele, kuidas ja kellega infot vahetada, et tagada

¹ Siin ja edaspidi sotsiaalkindlustusameti statistika 18. novembri seisuga.

ohvri teenusele jõudmine. Esimene juhis koostati 2009. aastal ja seda on uuendatud iga paari-kolme aasta tagant.

Inimkaubanduse kuriteol on kolm tahku: tegevus, viis ja eesmärk (vt joonis 1). Kui need kolm koos ilmnevad, võib eeldada, et tegu on inimkaubandusega. Näiteks, kui tundub tõenäoline, et värbamisel on rakendatud jõudu või sunnimeetmeid, et kasutada inimest ära sunniviisiliseks tööks, võime eeldada inimkaubanduse kuritegu. Oluline on teada, et laste puhul ei ole vägivald, pettus, sund jms vältimatu tingimus, et määratleda juhtunud inimkaubandusena. Näiteks, kui laps värvati selleks, et teda prostitutsioonis ära kasutada, on tegu inimkaubandusega. Inimkaubanduse ohvrite tuvastamise juhises on toodud kontrollnimekiri, mis aitab spetsialistil selgusele jõuda ning samuti saab tarkust juurde vastavalminud õppevideost².

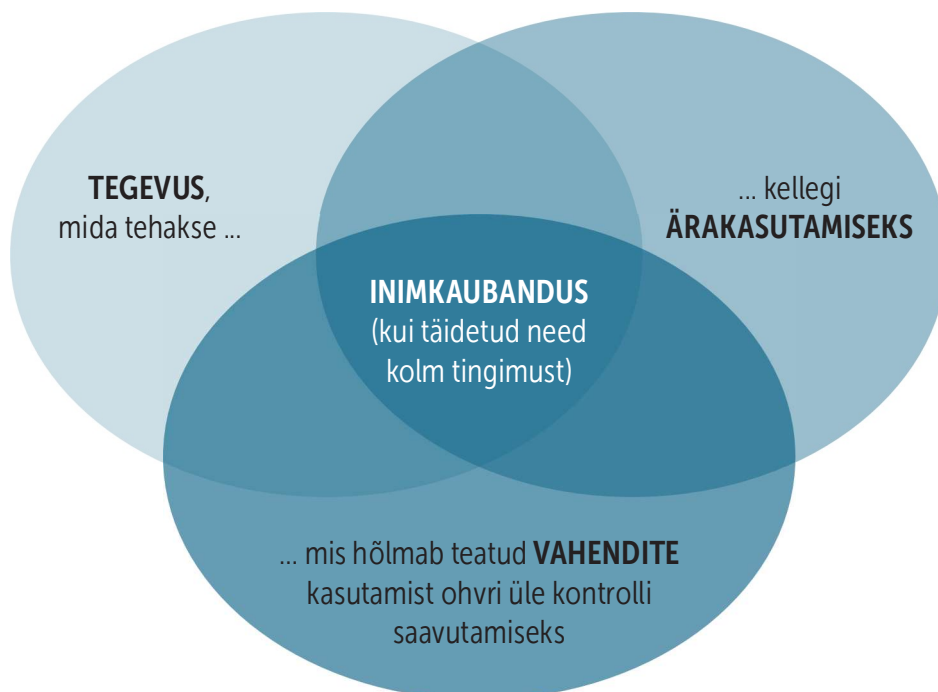
Kuigi inimkaubandus pannakse enamasti toime majandusliku kasu saamise eesmärgil,

on see siiski karistatav ka siis, kui sellel on olnud muu eesmärk või motiiv, nt kättemaks, viha, kiusamine vms. Sel aastal jõustunud karistusseadustiku muudatustega täiendati ka seaduses inimkaubanduse kuriteokoosseisu (KarS § 133) loetelu selliselt, et seda käsitletakse kuriteona nii juhul, kui see on pandud toime majandusliku kasu saamise eesmärgil, kui ka ilma selleta. Sama täiendus lisati ka koosseisu inimkaubandus alaealise suhtes (KarS § 175)³, milles rõhutatakse samuti, et inimkaubandusega võib olla tegu ka siis, kui see on toime pandud muul ajendil kui majandusliku kasu saamine.

Inimkaubanduse ohver ja eeldatav ohver

Ohvriabi seadus (OAS) eristab inimkaubanduse ohvrit ja eeldatavat inimkaubanduse ohvrit.

Inimkaubanduse ohver on inimene, kelle vastu toime pandud kuriteo kohta on alustatud



Joonis 1. Inimkaubanduse kuriteo tingimused

² Video leiab siit: www.kriminaalpoliitika.ee/et/inimkaubandus/mis-inimkaubandus.

³ Enne juulit 2019 kandis koosseis nimetust – inimkaubandus alaealise ärakasutamise eesmärgil.

kriminaalmenetlus⁴. Kriminaalõiguslikult on osa neist inimestest tunnistajad ja osa kannatanud, kuid ohvriabi seaduse mõttes on nad kõik inimkaubanduse ohvrid, keda saab toetada. Abi saamise õigus on mh nendel inimestel, kellega toimunud kuritegu menetleti välismaal. **Eeldatav inimkaubanduse ohver** on inimene, kelle kohta on välisriigi uurimisasutus või prokuratuur, või Eestis inimkaubanduse ohvreid abistav organisatsioon teada andnud sotsiaalkindlustusametile (SKA-le) oma kahtlusest seoses inimkaubandusega. Seega ei tarvitse eeldatava ohvri staatus olla seotud kriminaalmenetlusega. Võib-olla ei ole veel menetlust alustatud, kuriteoteadet ei ole veel esitatud ja ehk ei esitatagi. Võimalik ka, et menetlus toimus teises riigis ja on juba lõppenud, kuid ohver vajab endiselt abi. Suurim erinevus eeldatava ja tuvastatud ohvri vahel ohvriabi vaatenurgast on see, et ohvril on õigus teenuseid saada vajaduse äralangemiseni, eeldataval ohvril aga maksimaalselt 60 päeva.

Mis teenuseid ohvritele pakutakse?

Juhis tutvustab põgusalt kättesaadavate teenuste loetelu. Ohvriabi seaduse kohaselt pakutakse inimkaubanduse ohvritele ja eeldatavatele ohvritele SKA kaudu nõustamist, abi suhtlemisel riigi- ja omavalitsusasutustega ning juriidiliste isikutega, turvalist majutust, toitlustust, tervishoiuteenuseid, materiaalselt abi, psühholoogilist abi, tõlketeenust ohvriabiteenuse saamiseks ning vajaduse korral ka juriidilist nõustamist, sh ohvri esindamist kohtueelses menetluses, kohtu- ja

haldusasutustes, uurimisasutustes, kohtutäiturite ja kolmandate isikute ees; tugiisikuteenust ja sotsiaalnoustamist.

SKA kaudu saavad abi kõik, kellel esinevad inimkaubanduse ohvri tunnused.

Inimesed, kes ohvriabi seaduse alusel inimkaubanduse ohvri või eeldatava inimkaubanduse ohvri määratluse alla ei kuulu, kuid kel esinevad siiski inimkaubanduse ohvri tunnused, saavad samuti SKA kaudu abi. SKA pakub tööpäevadel inimkaubanduse ennetamise ja ohvrite abistamise nõuandeliinil 660 7320 teenust⁵ (sh vajadusel silmast-silma nõustamist) kõigile, kel on nt töölase või seksuaalse ärakasutamise tunnused.

Nõuandeliinile saab pöörduda otse ja anonüümselt; saavad pöörduda ka inimese lähedased või ametnikud, kel on kahtlus, et tegu võib olla inimkaubandusega.

Kohaliku omavalitsuse kohustused

Juhendis on kindlaks määratud kõigi oluliste seotud spetsialistide – politseinike, prokuröride, tööinspektorite, konsulaarametnike, kohaliku omavalitsuse ja SKA töötajate ning lepingupartnerite – kohustused seoses inimkaubanduse ennetamise ja tõkestamise ning ohvrite abistamisega. Omavalitsusel on mitu ülesannet, mis puudutavad inimkaubanduse ohvreid.⁶ Üks nendest on korraldada ajutine

⁴ Menetlust on alustatud karistusseadustiku § 133 inimkaubandus, § 133¹ inimkaubanduse toetamine, 133² kupeldamine, 133³ prostitutsioonile kaasaitamine, 138–140 doonorlusega seotud kuriteod või 175 inimkaubanduse alaealise suhtes koosseisude alusel või muu samalaadse välisriigis kehtivas karistusseaduses sätestatud kuriteo tunnustel.

⁵ Lisainfo www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/inimkaubanduse-ennetamise-nouandeliin.

⁶ Juhendis on kohaliku omavalitsuse ülesandeid käsitleva alapeatüki kirjutanud Haapsalu aselinnapea Kaja Rootare.

majutus sobivas varjupaigas, turvakodus või sotsiaalmajutusüksuses ning tagada inimesele kaitse ja turvalisus. Teiseks tuleb korraldada üldine väljaõpe personalile, k.a valvuritele jt töötajatele, kel ei ole teadmisi sotsiaaltöö vallas. Personal ei pea teadma, et mõnel kindlal juhul on tegu inimkaubandusega, vaid õpetada tuleb seda, kuidas kohelda haavatavaid ja ohus olevaid inimesi. Samas sotsiaalnõunikul on vaja eriväljaõpet, et osata tuvastada inimkaubanduse ohvrit. Omavalitsuses peaks olema vähemalt üks töötaja, kes oskab indikaatorite põhjal kahtlustada inimkaubandust. Omavalitsus pakub vältimatut abi: tagab toidu, riided, hügieenivahendid jm esmased tarbed, vajaduse korral vahendab tõlketeenust. Omavalitsusel peavad olema asutuste kontaktandmed, kust saab tuge ohvriga suhtlemisel. Kui tegu on inimesega, kes viibib väljaspool oma rahvastikuregistrisse kantud elukohta, või välismaalasega (sotsiaalhoolekande seaduse § 5 punktides 2–5 nimetatud isikud), võib omavalitsus olla esimene märkaja, teate või kolmandalt isikult info saaja ning vahendada teenustele suunamist ja pakkuda tuge (varjupaik, kaitse, toit) teenusele suunamise otsuseni. Koostöö ja koostöölepe asjaomaste organisatsioonidega, nt SKA ohvriabi osakonna ja politseiga hõlbustab ning kiirendab tegutsemist inimkaubanduse kahtluse korral.

Omavalitsuses peaks olema vähemalt üks töötaja, kes oskab indikaatorite põhjal kahtlustada inimkaubandust.

Omavalitsus võib jõuda ohvri tuvastamiseni, kui sotsiaalteenuseid osutades ilmnevad inimkaubandusele omased tunnused. Ohver võib pöörduda nõustajate ja teenuseosutajate poole sootuks muu murega. Tegu võib olla vana, lahenduseta jäänud looga, mille tõttu ei suuda inimene ise toime tulla. Kui on alust

kahtlustada inimkaubandust või kui kohalike omavalitsuste töötajad soovivad parandada oma teadlikkust inimkaubanduse teemal, osata paremini märgata inimkaubanduse tunnustega ohvreid ja neid abistada, võivad nad pöörduda SKA inimkaubanduse nõustamise teenuse meeskonna poole. SKA nõustab nii telefoni teel 660 7320 kui ka kohale tulles.

Kui omavalitsuse töötajal tekib kahtlus, et ta puutus kokku inimkaubanduse ohvriga, peab ta sellest teadma andma politseile. Ohvrit tuleb teavitada võimalusest pöörduda tööpäevadel SKA inimkaubanduse ennetamise ja ohvrite abistamise nõuandeliinile 6607 320 ning tööajavälisel ajal ohvriabi kriisitelefoni 116 006, aga ka SKA lepingupartnerite poole, kes on spetsialiseerunud inimkaubanduse ohvritele abi osutamisele. Nende kontaktid leiab kõnealuselt inimkaubanduseohvrite tuvastamise juhendmaterjalist.

Suunised alaealise abistamiseks

Nn inimkaubanduse direktiiv ja ÜRO ning Euroopa Nõukogu asjaomased konventsioonid näevad ette, et kui on alust arvata, et inimene on alla 18aastane, tuleb teda kohelda alaealisena. Alaealise ohvri abistamisel ja menetlustoimingutes tuleb järgida tema huve ning vajadusi, sealhulgas korraldada menetlus lapsesõbralikult ja otsida lapsele soodsaim lahendus. Abivajadust hinnates tuginetakse lastekaitsetöös tuntud lapse heaolu kolmnurgale ja lahenduskeskse käsitlemise põhimõtetele. Alaealisele tuleb tagada esimesest kokkupuutest turvaline ja lapsekeskne keskkond koos kindlaks määratud ja lapsele tutvustatud võrgustiku liikmetega. Lapse ümber peaksid olema algusest lõpuni samad spetsialistid, kusjuures lapsele on turvalisem ja arusaadavam, kui neid on võimalikult vähe. Alaealise võib suunata nii asendusko-duteenusele kui ka inimkaubanduse ohvreid

abistava teenusepakkuja juurde. Otsuse teeb SKA juhtumikorraldaja.

Juhend on kättesaadav kõigile

Juhendi avalik versioon on kättesaadav kriminaalpoliitika veebis⁷. Julgustame lugema

ja kaasa mõtlema kõiki sotsiaaltöötajaid, aga ka teisi spetsialiste, kes puutuvad kokku oma töös keerulistes olukordades olevate inimestega – ehk on mõne abivajaja puhul tegu inimkaubanduses kannatanuga. Abi on olemas! **S**

Viidatud allikad

Justiitsministeerium (2019). Inimkaubandus, koost. A. Leps. Kogumikus: Kuritegevus Eestis 2018. Tallinn: Justiitsministeerium. www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/09_inimkaubandus.pdf (04.11.2019).

Luht, K. jt (2019). Inimkaubanduse ohvri tuvastamise ja teenusele suunamise juhend. Tallinn: Sotsiaalministeerium. www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ik_juhis_2019.pdf (04.11.2019).

Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. RT I, 19.03.2019, 3.

Olulised kontaktid ja veebilehed

Politsei 112

SKA inimkaubanduse ennetamise ja ohvrite abistamise nõuandeliin 660 7320 (E–R kl 9–17), ja selle veebileht www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/inimkaubanduse-ennetamise-nouandeliin

SKA ohvriabi kriisiabitelefoni 116006 (24/7)

SKA ohvriabi veebileht www.palunabi.ee

Kriminaalpoliitika portaali inimkaubanduse teemaline teemaleht www.kriminaalpoliitika.ee/et/teemalehed/inimkaubandus

⁷ Juhendmaterjal on leitav siit: www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ik_juhis_2019.pdf.

Puude või muu erivajadusega inimese oht sattuda inimkaubanduse ohvriks



Eda Mölder, Merle Haruoja

MTÜ Eluliin, www.eluliin.ee

Inimkaubandus on nii keerukas kuritegu, et puude või muu erivajadusega ohver ei oska alati kirjeldada, kuidas teda on ära kasutatud. Sageli ei märka midagi ka perekond, sõbrad ja tuttavad. Kuidas erivajadusega inimkaubandusohvrit ära tunda ja olukorda sekkuda?

MTÜ Eluliin koos Tallinna ja Harjumaa Puuetega Naiste Ühinguga koostasid 2017. aastal hasartmängumaksu nõukogu toel juhendmaterjali puude või muu erivajadusega inimkaubandusohvrite märkamiseks ning äratundmiseks, koostati ka juhised esmaseks sekkumiseks ja kannatanute õiguste kaitseks. 2019. aastal valmis koostöös Eesti Vaimupuudega Inimeste Tugiliiduga (EVPIT) voldik „Inimene ei ole kaup”. See on lihtsas keeles ja fotod aitavad vaimupuudega inimesel ning teistel projekti sihtrühmadel¹ mõista inimkaubanduse ohte. See materjal annab ülevaate inimkaubanduse põhjustest, ohvrite äratundmisest, abistamisest ja kaitsmisest; erilise tähelepanu all on puuetega inimesed. Projekti käigus teavitas MTÜ Eluliin koos EVPITiga puuetega ja teiste erivajaduste inimeste organisatsioone, nende koostööpartnereid ning puuetega inimeste kogukondi inimkaubanduse ohtudest ja ennetamise võimalustest. Eesti eri piirkondades selgitati

välja vajadused ja võimalused konkreetsete tegevuste järele ning koostöömudelid ohvrite abistamiseks.

Oma artiklis tutvustame juhendmaterjalilis käsitletud teemasid ja kirjeldame puuetega inimeste ärakasutamise viise, millega MTÜ Eluliin on kokku puutunud inimkaubanduse ohvrite abistamisel.

Inimkaubanduse mõiste

Karistusseadustiku §-s 133 käsitletakse inimkaubandusena „inimese asetamist majandusliku kasu saamise eesmärgil või ilma selleta olukorda, kus ta on sunnitud abielluma, töötama tavapäratutel tingimustel, tegelema prostitutsiooniga, kerjama, panema toime kuriteo või täitma muud vastumeelset kohustust, samuti inimese sellises olukorras hoidmist, kui tegu on vabaduse võtmise, vägivald, pettuse, kahju tekitamisega ähvardamise, teisest isikust sõltuvuse, abitu seisundi või haavatava seisundi ärakasutamisega.”

¹ Projekti sihtrühmaks olid vaimupuudega inimestele lisaks ka teised puude või muu erivajadusega inimesed, kel on mingil põhjusel suurem oht sattuda inimkaubanduse ohvriks, nt abistajatest sõltuvad liikumispuudega inimesed, psüühikahäirega inimesed, jõhkra vägivallast traumeeritud ohvrid jt.